

Oktoberrevolusjonens ringvirkninger for Stavanger

«Vor revolution maa ligne eders...»

JAN MAGNE ARNTSEN

I 1974 skrev Einar Gerhardsen i sine erindringer: ***«Utviklingen i det revolusjonære Russland med seier for bolsjevikene virket til å styrke venstrekreftene i norsk arbeiderbevegelse. Det var en voldsom interesse for den russiske revolusjon… Gjennom de mange år jeg har deltatt i arbeiderbevegelsen kan jeg ikke huske at det noen gang har vært en tilsvarende interesse.»***[1]

Gerhardsen så tilbake på den russiske revolusjonen i 1917, og særlig bolsjevikenes maktovertakelse 7. november samme år, Oktoberrevolusjonen.[2] Det var «Ti dager som rystet verden», identisk med amerikaneren John Reeds klassiske tittel på sin øyenvitneskildring fra Petrograd. Oktoberrevolusjonen inspirerte og framskyndet en venstredreining i arbeiderbevegelsen og skapte revolusjonsfrykt på borgerlig side. Den sto modell for den politiske revolusjonen i Tyskland og revolusjonsforsøk i flere andre land. I Norge var den hovedårsaken til at «den nye retning», den revolusjonære fløyen, vant flertall i Arbeiderpartiet (Ap) i 1918 og i Arbeidernes faglige landsorganisasjon (AFL) i 1919.

Fra massedemonstrasjonen mot krigen og dyrtida 6. juni 1917. Toget marsjerte fra Nytorget, via villastrøket på Eiganes og til Stavanger torg. Foto: Stavanger byarkiv.

Hoveddelen av den norske arbeiderklassen så med entusiasme på de russiske bolsjevikenes besværlige vei til makten. Norges fjerde største by gikk heller ikke klar av bombardementet av nyheter og inntrykk som dominerte nyhetsbildet. *I denne artikkelen skal vi se nærmere på ringvirkningene Oktoberrevolusjonen hadde for Stavanger den første tida etter bolsjevikenes maktovertakelse.*

Noen indikatorer står sentralt i denne framstillingen: 1. Dekningen av bolsjevikenes maktovertakelse i *1ste Ma*i. 2. Dannelse av arbeiderråd og soldatråd etter mønster fra bolsjevikene. 3. Valgkampen og stortingsvalget i 1918. 4. Generalstreiken i 1919 – «Det internasjonale håndslag fra Stavanger».[3]

De uutslettelige inntrykk Stavanger-ordføreren kom hjem med fra Petrograd

Første nyttårsdag 1918 starter Adam Egede-Nissen på den mest spektakulære reisen en Stavanger-ordfører noensinne har gjennomført. Han er ikke ute i embets medfør, ingen kommunal instans har bedt ham reise. Togreisen går gjennom Norge, Sverige, Finland og Russland. Reisemålet er Petrograd, Russlands hovedstad. Han vil være med der verdens første arbeiderrevolusjon finner sted og bringe inntrykk tilbake til Norge og Stavanger.

På toget gjennom Sverige og Finland sitter han i samme kupé som Stockholms legendariske borgermester Carl Lindhagen. Lindhagen er den tidligere lederen av det sosialdemokratiske partiet, men er nå partiløs på ytre venstre fløy. Sammen med dem sitter den svenske sosialist-agitatoren og forfatteren Anna Maria Katarina (Kata) Dahlstrøm. Atmosfæren er mildt sagt spesiell. Ute er det 42 minusgrader og vår mann fra Stavanger er dårlig kledd. Moderlig lar Kata ham låne den medbrakte pelskåpen sin. Det særegne reiseføLget reiser gjennom et fritt Finland, landet er blitt selvstendig etter over hundre års tsarstyre.

På togreisen får de tid til å diskutere hva som har skjedd i Russland det siste året:

I mars 1917 abdiserte tsar Nikolai 2 etter et opprør som følge av matmangel i Petrograd. Så fulgte noen måneder der politiske rettigheter ble innført i større grad enn andre krigførende land i den pågående verdenskrigen. Makten ble delt mellom den sentrumsdominerte *dumaen* (nasjonalforsamlingen) og de bolsjevikdominerte arbeiderrådene og soldatrådene, også kalt sovjetene. I april 1917 vendte det sosialistiske bolsjevikpartiets leder Lenin tilbake fra eksil. Slagordene *Fred, Brød og Jord* gav Lenins parti stadig større oppslutning. Dumaen og den såkalte provisoriske regjering måtte finne seg i at sovjetene hadde makt over viktige samfunnsfunksjoner som jernbane, post og telegraf.

Bolsjevikene krevde at krigen mot Tyskland skulle opphøre og økte oppslutningen på grunn av dette. Én million soldater deserterte sommeren 1917 og den russiske hæren var i ferd med å gå i oppløsning. Regjeringens reformer virket ikke raskt nok. Ordspillet fra den franske revolusjonen slo til: *Det farligste øyeblikk for en dårlig regjering er når den begynner å forbedre seg.* Bolsjevikene grep dette øyeblikket.

23. oktober 1917 vedtok bolsjevikenes sentralkomité å forberede væpnet motstand. Natten til 7. november inntok revolusjonære tropper de strategiske punktene i Petrograd. Selve symbolet på tsarens suverene makt, Vinterpalasset, ble beleiret klokka to om natten. De kommende dagene tilrev bolsjevikene seg makten blant de revolusjonære. Oktoberrevolusjonen blir da for en stor del synonymt med bolsjevikenes revolusjon.

Dette er bakteppet da Stavanger-ordføreren ankommer Petrograd. Han blir tatt vel imot av generalkonsulens utsendte. Ingvald Thorsen, Stavanger-mannen som hadde blitt general-

Fra ankomsten i Petrograd. Anders Lindhagen helt til venstre, Alexandra Kollontay i hvit pels og Adam Egede-Nissen til høyre for henne. *Bildet er hentet fra Arbeiderbevegelsens historie i Norge, bd. 2.*

konsul, har lagt alt til rette for gjesten fra hjembyen. Thorsen drev tidligere med eiendomshandel, shipping og som agent i Petrograd.

Opplevelsene de neste dagene og ukene gjør et uutslettelig inntrykk på mannen med en lang politisk karriere: Først stortingsmann for Venstre og så for Arbeiderpartiet. Han kom til Stavanger i 1911 som postmester og ble valgt til ordfører i 1916. Nå er han ydmyk overfor verdensbegivenheten, men samtidig ubeskjeden.

Han ber om møter med lederne av bolsjevikpartiet. Stavanger-ordføreren får møte folkekommissær Alexandra Kollontay på Smolny, hovedkvarteret for bosjevikene. Det blir holdt tale for de skandinaviske kameratene, som avsluttes slik: *«For verdens arbeideres lykkes skyld må revolusjonen ikke dø»*. Egede-Nissen svarer at de var lykkelige over å være hos dem som hadde gjort et slikt underverk.[4]

Noen dager senere får Egede-Nissen tale sammen med blant andre Alexandra Kollontay, for 14 000 mennesker i Cirque moderne, et gigantisk sirkuslokale. Egede-Nissen avslutter med den berømte appellen: «Vor revolution skal ligne eders». Da de borgerlige avisene hjemme i Norge fikk vite dette, kom det krav om øyeblikkelig arrestasjon av den tidligere stortingsmannen. Egede-Nissen oppfordret til at bolsjevikrevolusjonen skulle importeres til Norge, hevdet de.

12. januar 1918 feirer Egede-Nissen russisk nyttårsaften med blant andre Alexandra Kollontay. Senere får han møte Lenin på Smolny. Egede-Nissen, den impulsive faren til flere kjente skuespillere, har selv sans for dramaturgi. Nå er han midt oppe i et verdensdrama. Over en kopp te stiller Egede-Nissen noen forberedte spørsmål til bolsjevikelederen. Lenin har bare noen timer før vært utsatt for et attentatforsøk, men tar seg tid til å møte gjesten fra Stavanger. Regjeringens stilling er sterk, beroliger Lenin. Den gamle parlamentarikeren Egede-Nissen spør så om hva Lenin mener om *viktigheten av å ha flertall.* Lenin svarer at det ikke er viktig å ha flertall i *konstituanten* (daværende nasjonalforsamling). Vi har i dag *flertall i folket*, sammen med de sosialrevolusjonære, presiserer Lenin. Det er det som teller. Samtalen med Lenin blir kort, revolusjonslederen blir trukket til side for å få viktige meldinger. Noen dager senere møtes Egede-Nissen og Lenin igjen. Egede-Nissen skriver i sin dagbok at Lenin gir et rolig inntrykk. Han taler uten stor gestus. «…Det er ikke så innviklet med Lenin og så er han humoristisk», skriver han senere.[5]

Adam Egede-Nissen blir noen uker i Russland og reiser hjem i februar 1918. Da holder han først et berømt foredrag i Oslo arbeidersamfunn. Han sier blant annet: «Oktoberrevolusjonen har gitt det russiske folk det høyeste demokrati og den største lykke som den seirende sosialisme kan gi menneskene».[6] Etter hjemkomsten må han tåle at arbeidsgiveren i postdirektoratet gir ham en reprimande i form av en advarsel. Han har ikke søkt om permisjon fra postmesterjobben. Å være observatør under Oktoberrevolusjonen er ikke permisjonsgrunn, selv om du heter Adam Egede-Nissen.

Men hva med resten av Stavangers arbeiderbevegelse? Satt de med hendene i fanget og ventet på Egede-Nissen, eller har andre tatt ansvar?

5000.

Den russiske revolution fuldbyrdes.

Petrograd er i den revolutionære komites hænder.

Den provisoriske regjering eksisterer ikke længer.

Lenin og hans tilhængere overtar ledelsen

Krigen skal avsluttes.

Jorden skal utdeles til bønderne.

Den økonomiske krise skal ordnes.

Fra Petrograd meldes, at Kerenski i forparlamentets møte igaar betegnet maksimalisternes optræden som forræderi mot fædrelandet, og at regjeringens medlemmer heller vilde la sig dræpe end la Rusland lægges aapent for Wilhelm og hans venner.

Han fremholdt, at arbeider- og soldaterraadets bestræbelser ikke gavnet det tyske proletariat, men de ledende i klasser i Tyskland.

Kerenski blev avbrutt av ironiske tilrop fra den yderliggaaende del av

Bevægelsen skrider frem.

Petrograd: Telegrambyraaet melder kl. 9.50: Den forløpne dag har medført visse forandringer i den almindelige situation i hovedstaden hvor den maksimalistiske bevægelse har gjort nye ganske betragtelige fremskridt. Kl. 5 eftermiddag offentliggjorde arbeider- og soldaterraadets revolutionære militærkomite en proklamation hvori meddeles at Petrograd er i deres hænder takket være bistand av garnisonen uten at

Fra *1ste Mai* 8.11.1917. Avisas første presentasjon av bolsjevikenes maktovertakelse.

Hvordan ble nyheten om Oktoberrevolusjonen mottatt i Stavanger?

Allerede 8. november 1917 slo *1ste Mai* fast i nesten religiøse ordelag: *Den russiske revolusjon fuldbyrdes.* Dagen etter ble tittelen *Verdensrevolusjon* brettet ut over nesten hele førstesida. Men lederartiklene om revolusjonen manglet. De fortsatte å handle om dyrtida og lønninger folk ikke kunne leve av. Gjennom redaksjonens ordbruk får vi likevel inntrykk av at bolsjevikenes kupp hadde avisas fulle støtte. Redaktør i 1ste Mai var Otto Luihn. Han stod som Egede-Nissen på ytterste venstre fløy i Ap , støttet Tranmæl-linja og fagopposisjonen. Luihn fulgte Norges Kommunistiske Parti (NKP) ved partisplittelsen i 1923, men gikk tilbake til Ap i 1937. Luihn ble værende i Stavanger som redaktør til august 1919. I 1920 overtok Børge Olsen-Hagen stillingen, etter en tid som redaksjonssekretær. Både Luihn og til en viss grad Olsen-Hagen kom til å spille en viktig rolle i «oppfølgingen» av Oktober-revolusjonen i Stavanger.

Etter noen dager stilte *1ste Mai* seg også på lederplass udelt på bolsjevikenes side, men i første omgang ut fra et fredsperspektiv. Bolsjevikene ville avslutte krigen med Tyskland. Det kunne bety slutten på verdenskrigen, var avisas budskap.
Den første større mønstringen fra byens arbeiderbevegelse kom 16. desember 1917. Da arrangerte Fagopposisjonsgruppen i Stavanger møte i parken med 1200 frammøtte. Det ble da vedtatt en resolusjon med støtte til Oktoberrevolusjonen. Egede-Nissen var hovedtaler. Han var da allerede i gang med å planlegge sitt livs reise.

Arbeiderråd og soldatråd i Stavanger i 1918

Etter tydelig modell fra bolsjevikene ble det etablert arbeiderråd og soldatråd i Norge bare noen uker etter bolsjevikenes makt-overtakelse. Startskuddet for arbeiderråd kom på et møte i Kristiania 6. januar 1918, med Martin Tranmæl som en av initiativtakerne. Arbeiderråd skulle velges i byer og større steder for å fatte beslutninger om hvordan akutte situasjoner skulle håndteres. De kunne fungere som streikekomité, men også sørge for matforsyning, transport og lignende i en situasjon hvor det

Kino-Theatret Herregaardsmysteriet Extra: Det spøker i Villaen

Verdensrevolution.

Kerenski er flygtet.

Dødsstraffen ophævet.

Verdensrevolusjonen er et faktum. Faksimile fra *1ste Mai 9.11.1917*

offentlige systemet brøt sammen. På denne måten skulle arbeiderne sikre seg kontroll over arbeidsplassen og dermed over produksjonsmidlene, noe som i neste steg vil gi kontroll over hele samfunnet. Tilsvarende organ for de vernepliktige var *soldatråd.*

Den første reaksjonen fra *1ste Mai* kom en uke senere. Litt lunkent ble det pekt på at arbeiderne allerede hadde sine valgte organer. Men bare to dager senere snudde *1. Mai.* Da støttet avisa helhjerta opp om modellen. Stavanger kunne og ville ikke stå på sidelinja. Fra da av skjedde ting i rask rekkefølge: Arbeiderrådet i Stavanger ble formelt etablert 30. januar 1918

av Samvirkende fagforeningers representantskap. Møterett i Arbeiderrådet hadde styremedlemmer i fagforeninger. Det ble valgt et arbeidsutvalg med faktor i *1ste Ma*i , Nils Norheim som leder.

Arbeiderrådet hadde en betydelig aktivitet første halvår 1918. Det ble holdt minimum fem møter. Avisenes vanlige annonser om medlemsmøter, årsmøter og liknende ble nå supplert med at det skulle velges representanter til arbeiderrådet.

Arbeiderrådene holdt landskonferanse med 170 fremmøtte i Kristiania i mars 1918. Innledere var Eugene Olaussen og Martin Tranmæl. Fra arbeiderrådet i Stavanger møtte Norman Strømfjord. Landskonferansen utarbeidet et detaljert program, og fremmet en rekke krav. Det viktigste var kravet om 8-timersdagen. Landskonferansen vedtok at arbeiderrådene landet rundt skulle «ta» 8-timers dagen 2. mai 1918 om nødvendig. Arbeiderrådene skulle i ytterste konsekvens gå til generalstreik for å få kravet gjennom.

Det å sette til sides den vanlige veien om forhandlinger og/eller lovveien hadde et revolusjonært tilsnitt. 27. april 1918 var det stor debatt om saken i Arbeiderrådet i Stavanger. Hvordan skulle det forholde seg til den landsomfattende aksjonen? Litt defensivt skjøv arbeiderrådet saken over på fagforeningene. De burde først prøve å få til en frivillig ordning med arbeidsgiverne, het det. Men samtidig truet Arbeiderrådet med aksjon.

Murerne tar 8-timersdagen

Murerne var den eneste foreningen som fulgte opp Arbeiderrådets anbefaling. Det var en relativt liten fagforening som kunne handle raskt. 2. mai starter murersvennene å jobbe etter en arbeidsplan basert på 8-timersdagen, men murmestrene var raskt ute med lockout.

Arbeiderrådet fulgte mureraksjonen nøye og gav den sin fulle støtte. Noen uker etter arrangerte Arbeiderrådet et massemøte for å vise lojalitet til murerne. Også *1ste Mai* kom med støtteerklæringer til tross for at aksjonen ikke var godkjent av ledelsen i fagorganisasjonen. Avisa var dermed blant de 11 av Arbeiderpartiets 27 aviser som støttet kravet om å ta 8-timersdagen.

Soldatrådet

Et annet tydelig fotavtrykk fra bolsjevikene var etableringen av et *soldatråd* i Stavanger. Det hadde sitt første møte 19. februar 1918, etter initiativ fra Arbeiderrådet. 101 medlemmer ble inntegnet på oppstartsmøtet. Interessen må ha vært stor, for møtelokalet var for lite, skrev *1ste Ma*i . Leder av arbeiderrådet, Nils Norheim innledet. To uker senere ble det valgt et arbeidsutvalg, og innen utgangen av mars ble det avholdt et tredje møte. Adam Egede-Nissen var da foredragsholder for de vernepliktige.

Kort levetid for Arbeiderrådet – lenger for Soldatrådet

Venstrefløyen vant makten i Arbeiderpartiet på landsmøtet i Kristiania våren 1918. Etter dette gikk interessen for arbeiderrådene tilbake. Det ble færre arbeidskonflikter, og regjeringen og Stortinget gikk til en viss grad med på arbeidernes ønske om åtte timers arbeidsdag. Denne ble lovfestet i 1919. Øyvind Bjørnson skriver i standardverket *Arbeiderbevegelsens historie i Norge* at arbeider- og soldatrådbevegelsen i Norge kom fullstendig overrumplende på den etablerte ledelsen i arbeiderbevegelsen. Det synes også å være tilfelle i Stavanger. *1ste Mai* var i villrede og måtte korrigere seg selv. Partistyret forholdt seg passivt. På tross av en vaklende start virker det som om arbeiderrådet i Stavanger var aktivt den tida det eksisterte. Arbeiderrådet i Stavanger forsvant fra avissidene sommeren

1918. Soldatrådet var i virksomhet i hvert fall ut året, men har da fått betegnelsen *soldatforening.*

Bjørnson skriver også at arbeiderrådene var et uttrykk for at den aktivistiske del av arbeiderklassen hadde mistet tilliten til partiets og fagorganisasjonens evne til å målbære arbeiderklassens interesser. Dette gjenspeiler nok også situasjonen i Stavanger. Men kimen til revolusjon som lå i etableringen av arbeiderrådenes direkte aksjon for 8-timersdagen, kom til å toppe det vi kan kalle «den ekstreme perioden». Venstrefløyen satte bremsene på da arbeidsgiverne begynte å gi etter for kravene i frykt for revolusjon. Samtidig begynte den moderate fløyen i Stavanger Ap å markere motstand mot den ekstreme venstredreiningen.

Politiske foredrag.

Lørdag aften kl. 8 taler
Fru Kata Dalstrøm
paa Bøen i skolehuset.

Søndag middag kl. 12 taler
Fru Kata Dalstrøm og stortingsm. Johan Gjøstein
i Haandverkerhallen.

Kl. 4 taler Verkets kreds stortingsmand og varamand
Johan Gjöstein og A. Nösen
paa Kjelvene.

Kl. 4 taler Holmens kreds stortings- og varamandskandidat
A. Egede-Nissen og Magnus Karlson
ved barakkerne paa Bakkeland.

Kl. 8 taler
Fru Kata Dalstrøm og postmester Egede-Nissen
i Stavanger totalavholdsforenings lokale

Husk møterne i Arken.
Lervik bedehus.
Bueens bedehus.

Kata Dalstrøm holdt tre valgforedrag i Stavanger 12. og 13. oktober 1918.
Faksimile fra 1ste Mai 11.10.1918.

Stortingsvalget 1918: Det holder ikke med Kata Dahlstrøm

I midten av oktober 1918 har Stavanger Arbeiderparti sin største valgmønstring før stortingsvalget. I tillegg til de lokale størrelsene Gjøstein, Karlsson og Egede-Nissen, er Kata Dalstrøm det store trekkplasteret. Hun holder to taler med samme tema, annonsert over en halvside i *1ste Mai*: *«Jesus fra Nasarets fredsmoral kontra kristen krigsmoral. Byens prester, emissærer og alle religiøst interesserte indbydes spesielt»*, heter det i valgplakaten.[7] Kata Dahlström er ikke bare valgt fordi hun hadde innyndet seg hos Adam i kupeen på vei til Petrograd. Hun taler strålende og rekker å holde tre taler i Stavanger og én i Sandnes i løpet av det døgn. Hennes budskap skal være skreddersydd for det kristne arbeidervelgere. Hun hyller Oktoberrevolusjonen på et kristent grunnlag. Lenin-beundreren taler sitt forbilde midt imot i religionsspørsmålet. Hennes standhaftige forsvar for en kristen-kommunistisk tilnærming skulle demme opp for landspartiets farlige linje: Det nasjonale vedtaket om å trekke religionsundervisningen ut fra folkeskolens fagplan.

Men stormønstringen og Kata til tross: Valgresultatet ble en stor skuffelse for Stavanger Arbeiderparti. Med 31,7 prosent havnet partiet ned på landsgjennomsnittet. Riktignok var 1915-resultat på 42,7 prosent historisk høyt, men nedgangen var mye høyere enn fire prosent tilbakegang på landsplan. Gabriel Øidne har forklart nedgangen i Stavanger med at de to faktorene *religionsspørsmålet* og *revolusjonsiveren.* Ikke engang den kristne kommunisten Kata Dahlstrøms tilstedeværelse kunne hindre at religionsvedtaket virket negativt. Men størst utslag gjorde nok venstredreiningen i Stavanger Ap.

Stavanger Arbeiderpartis ekstreme venstrelinje holdt seg gjennom hele 1918. De moderate kreftene rundt Johan Gjøstein og Magnus Karlsson hadde imidlertid begynt å markere seg sterkere i den interne partidiskusjonen. Debatten i 1ste Mai hardnet til sommeren 1918. Den åpne splittelsen svekket partilaget ved flere valg. Ved kommunevalget i 1919 tok dessuten Huseierpartiet kraftig for seg av Ap-velgerne. Splittelsen i 1921, da Norges Sosialdemokratiske Arbeiderparti (NSA) stilte egen liste, førte til ny nedgang for Stavanger Ap. Samlet fikk likevel de to arbeiderpartiene 39 prosent av stemmene. I 1923 ble Arbeiderpartiet igjen splittet, da Komintern-tilhengerne

dannet Norges Kommunistiske Parti. Oppslutningen om arbeiderpartiene var likevel på om lag 40 prosent ved stortingsvalget i 1924.

«Det internasjonale håndslag fra Stavanger»[8] - Den mest effektive generalstreiken i Norge

21. juli 1919 skulle det iverksettes generalstreik over hele landet. Streiken var kommet i stand på initiativ fra Arbeiderpartiets sentralstyre og sekretariatet i Arbeidernes faglige landsorganisasjon (AFL). Formålet var: *1. Kamp mot ententemaktenes (USA, Storbritannia, Frankrike med flere) invasjon i Russland. 2. For en rettferdig valgordning. 3. Avvikling av militærvesenet. 4. Sosialisering av det økonomiske liv.* Støtte til bolsjevik-regimet i Russland var ikke direkte nevnt. Streiken kom imidlertid bare vel en måned etter at Arbeiderpartiet hadde vedtatt å melde seg inn i den kommunistiske internasjonalen (Komintern). I ettertid er det feilaktig fokusert på at dette var en *mønstring for bolsjevismen.* Lokalt har nok overskriftene i byens to borgerlige aviser *Stavangeren* og *Stavanger Aftenblad* bidratt til dette. Ved å true med bolsjevisme, kunne høyresida flytte fokuset bort fra andre paroler. Valgordningen var eksempelvis svært udemokratisk. En stemme på Høyre eller Venstre talte dobbelt så mye som en stemme på Arbeiderpartiet ved valget i 1918.

Generalstreik-dagen i Stavanger.

Ovenstaaende tegning er hentet fra „Karrikaturen"s siste numer. Det viser hvordan bladets tegner har tænkt sig situationen for Stavanger jernbanestation mandag den 21. juli. Vi synes det er saa morsomt at vi ikke vil tilbakeholde det for vore læsere. Manden som stanser toget er som læserne vil se „1ste Mai"s netop fratraadte redaktør Otto Luihn. Billedet kan tas til indtægt for den vældige kraft en bolsjevik-redaktør er i besiddelse av. At ikke borgersamfundets stympere kryper til korset av rædsel!

Et russisk morddrama i Stockholm.

Otto Luihn, redaktør av 1ste Mai, hadde en sentral rolle under generalstreiken 21. juli 1919. 1ste Mai tillater seg å ironisere over borgerpressens revolusjonsfrykt. Faksimile fra *1ste Mai* 6.8.1919.

En gjennomgang av *1ste Mai* og andre kilder nyanserer bildet som er blitt hengende igjen som hovedinntrykk. Først og fremst hadde byens arbeiderbevegelse gjort dette før. 6. juni 1917 var det generalstreik mot dyrtid. Ifølge *1ste Mai* møtte 10 000 på torget for å høre Egede-Nissen, Luihn og Charles Strøm. Børge Olsen-Hagen var da en drivende kraft som aksjonsleder.

21. juli 1919 gjorde Stavanger det igjen med en ny generalstreik. I noen timer overtok byens arbeiderbefolkning makten i byen. Togene gikk ikke. En aksjonsgruppe hadde plassert et rødt flagg på skinnegangen og folk stilte seg foran lokomotivet. Skipstrafikken var lammet. Nattruta hadde «sluppet forbi» Haugesund, men ble liggende i Stavanger. Post- og telefonforbindelsen var brutt. Butikkene var stengt. I østre bydel jobbet noen få på Tinnfabrikken og Mauritzens såpefabrikk. En aksjonsgruppe fikk stanset arbeidet der også. Det endte med total arbeidsstans ved byens bedrifter.

Adam Egede-Nissen var fortsatt byens ordfører og postmester. Han var dagens hovedtaler under stormøtet i byparken, med 10 000 til stede. Ingen kunne målbære internasjonalismen og forsvaret av den nye arbeiderstaten i øst bedre enn ham. Fra postdirektoratet kom det ingen applaus, bare påtale om tjenesteforsømmelse da han stengte posthuset.

I desperasjon skrek borgerskapet på politihjelp. Men det var lite

En av kontrollgruppene under generalstreiken 21. juli 1919 fotografert på Stavanger jernbanestasjon. *Foto: Stavanger byarkiv.*

populært å være politimann i byen, en tredjedel av stillingene var ubesatte på grunn av manglende søknader. Politikorpsets 31 mann sterke Stavanger-avdeling var sjanseløse og lot være å gripe inn.

Dagen etter kunne landets arbeideraviser oppsummere: Fiasko i «den røde by» Bergen, bra i Kristiania, stor oppslutning i Trondheim, men størst suksess i Stavanger. Den mest vellykkede generalstreiken ble gjennomført i Stavanger i et av de siste revolusjonære framstøt i Arbeiderpartiets mørkerøde periode.

Oppsummering

Omveltningene i Russland i 1917, og særlig bolsjevikenes maktovertakelse fra 7. november det året kom til å prege arbeiderbevegelsen i Stavanger. Byens arbeiderpartiavis *1ste Mai* stilte seg raskt på bolsjevikenes og Oktoberrevolusjonens side. Dette holdt seg så lenge Otto Luihn var redaktør, til august 1919.[9] Adam Egede-Nissen var den førende skikkelsen i Stavanger i revolusjonsrusen. Etter sin reise til Russland på nyåret 1918 holdt han flammende taler i Oslo og Stavanger og bidro til å spre den dramatiske fortellingen om Oktoberrevolusjonen. En tredje sentral aktør på venstrefløyen var Børge Olsen-Hagen. I motsetning til Luihn og Egede-Nissen kom Olsen-Hagen fra en lokal familie. For å markere at revolusjonslinja ikke var importert av innflyttere, polemiserte han gjerne i 1ste Mai med Gjøstein og Karlsson på høyrefløyen.

Arbeiderråd og soldatråd etter modell fra bolsjevikenes sovjeter er kanskje de klareste fotavtrykk av Oktoberrevolusjonen i Stavanger. Arbeiderrådet hadde en ganske aktiv periode fram til

sommeren 1918, men ble avviklet som følge av venstreretningens seier i Ap. Soldatrådet fortsatte sin virksomhet ut året.

Generalstreiken 21. juli 1919 var en del av en internasjonal aksjon mot vestmaktenes invasjon av Russland, men inneholdt også nasjonale krav om eksempelvis en mer rettferdig valgordning. Byen ble lagt øde og generalstreiken i Stavanger framsto som mest vellykket i landet. Arbeiderne hadde i noen timer den reelle makten i byen.

1918-19 er høydepunktet i den revolusjonære perioden for Arbeiderpartiet i Stavanger. Over 30 prosent stemte på parti som var villig til å sette til sides det borgerlige demokratiet. Ingen av byens velgere var i tvil om hvor stavangerpartiet stod. Det hadde *1ste Mai* og borgerpressen på hver sin måte brakt ut til velgerne.

Adam Egede-Nissen ble valgt til Stortinget i 1921 for Arbeiderpartiet. Han gikk over til NKP i november 1923 og ble dermed den eneste fra Stavanger med NKP-tilknytning noensinne. Egede-Nissen forlot Stavanger i 1933 og ble leder i NKP året etter. Han beholdt Sovjet-beundringen og gløden fra Oktoberrevolusjonen til sin død i 1953.

Einar Gerhardsen ble sitert i innledningen til denne artikkelen. Han valgte hovedretningen i arbeiderbevegelsen. Gerhardsen gikk fra å være bolsjeviktilhenger i ungdommen til å være sentral i Arbeiderpartiets maktkamp mot de norske kommunistene på slutten av 1940-tallet. I 1955 reiste han overraskende på besøk til Sovjetunionen. Det er hevdet at han ble grepet av en «øm nostalgi» for den første arbeiderstaten og Oktoberrevolusjonen.[10]

Oktoberrevolusjonen mistet mye av glansen under Stalins brutale styre på 1930-tallet. Men etter Sovjetunionens krigsinnsats under andre verdenskrig ble minnet om Oktoberrevolusjonen igjen hentet fram. Langt inn i det politiske sentrum sluttet folk opp om norsk-sovjetiske vennskapsforeninger. Lenge hadde en kommunistfamilie i Spilderhauggata 22 byste av Lenin på skjenken og bilde av Karl Marx på soverommet. Hundre år etter Oktoberrevolusjonen ser hver dag ansatte og besøkende i Folkets hus i Stavanger et kunstverk i vestibylen. Bysten framstiller den fremste talsmannen for Oktoberrevolusjonen i Stavanger: Adam Egede-Nissen.

LITTERATUR OG KILDER:

Egede-Nissen, Adam (1945). *Et liv i strid*. Oslo.
Bjørnson, Øyvind (1990). *På klassekampens grunn (1900-1920)*. Bind 2 i Kokkvoll, A. og Sverdrup, J. (red.), *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*. Oslo.
Haaland, Anders (2012). *Stavanger bys historie. Industribyen 1890-1965*. Stavanger.
Reed, John (1967). *Ti dager som rystet verden*. Oslo.
Titlestad, Torgrim (1988). *Stavanger - Norges røde by*. Stavanger.
Titlestad, Torgrim (1987). *I den galna tiå…Fattigdom, forsorg og politisk strid i Stavanger 1900-1940.* Stavanger.
Tjelmeland, Hallvard (2017) Arbeidarpartiet, bolsjevikpartiet og sovjetstaten 1917-1991. *Arbeiderhistorie. Årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, 1-2017.* Oslo.
Torgersen, Rolf G. (1992). *Arbeiderpartiet i Stavanger i 100 år.* Stavanger.
Øidne, Gabriel (1988) Stavanger i valg, i *Danielsen, Rolf (red.). Stavanger mellom sild og olje, bd. 1*. Stavanger.
1ste Mai 1917-1919.
Stavanger Aftenblad 1917-1919.

NOTER

[1] Gerhardsen 1974: 73
[2 7. november etter nåværende kalender, 25. oktober etter daværende kalender i Russland
[3] 1ste Mai 22.7.1919
[4] Egede-Nissen: 133
[5] Ibid.
[6] 1ste Mai 12.2.1918
[7] 1ste mai 15.10.1918
[8] Ibid.
[9] Otto Luihn gikk av som redaktør 8. august 1919 og ble erstattet av Jens Amundsen.
[10] Tjelmeland 2017: 99